

ROMŲ VAIKŲ SOCIALIZACIJOS YPATUMAI

Dr. Edita Štuopytė

Kauno technologijos universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Ugdymo sistemų katedra
K. Donelaičio g. 20-507, LT-4429 Kaunas
Telefonas 8 37 30 0135
Elektroninis paštas edita.stuopyte@ktu.lt

Pateikta 2008 m. birželio 28 d.

Parengta spausdinti 2008 m. gruodžio 12 d.

Santrauka

Romų vaikų socializacija, kuri siejasi su išsilavinimu, yra viena aktualiausių romų bendruomenės problemų. Pastaraisiais metais mokyklas lankė daugiau romų moksleivių nei anksčiau, tačiau tik keli romai yra baigę vidurinę mokyklą; kitų romų raštingumas menkas, todėl mokytojams, dirbantiems su romų tautybės vaikais, svarbu pažinti šių mokinių poreikius, suvokti jų socializacijos proceso sunkumus.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti vaikų, kilusių iš romų šeimų, socializacijos ypatumus. Straipsnyje aptariama pirminė romų vaikų socializacijos institucija – etninė šeima, analizuojamos socialinės ir edukacinės romų problemos, kurios turi įtakos romų vaikų socializacijai, atskleidžiami romų vaikų socializacijos mokykloje ypatumai.

Pagrindinės sąvokos: romų šeima, etninė grupė, romų švietimas, romų vaikų socializacija.

Įžanga

1989 metais priimtame Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatyme (Žin. 1989. Nr. 34-485) teigiama, kad Lietuvos tikslas – sukurti visuomenę, kurioje galėtų atsiskleisti joje gyvenančių žmonių, taip pat ir romų, galimybės, būtų realizuojamos jiems garantuotos teisės ir laisvės, sudarytos sąlygos dirbti, saugiai gyventi. Sprendžiant romų tautybės problemas 2000–2004 metais buvo priimta Romų integracijos į Lietuvos visuomenę programa, kuria įgyvendinant buvo siekiama panaikinti romų diskriminaciją. Nors Lietuvoje romų nėra labai daug (2001 m. jų buvo 2,5 tūkst.), tačiau dėl jų socialinių, edukacinių, savirealizacijos ir kitų problemų jų socialinės integracijos problema lieka aktuali ir ypač svarbi.

Beveik pusė Lietuvos romų (46 proc.) yra vaikai ir jaunimas iki 20 m. amžiaus. O visoje šalyje ši amžiaus grupė sudaro tik 27 proc. Ši demografinė ypatybė, kaip teigiama tyrimų ataskaitose (Roma: situacijos apžvalga, 2005, p.12.), gali būti svarbus argumentas sprendžiant, kokie turėtų būti romų integracijos politikos prioritetai, ypač reikšmingi šios gyventojų grupės socialinei raidai: tai išsilavinimas ir įsidarbinimas.

Remiantis įvairiais Europos Sąjungos dokumentais: Europos Parlamento rezoliucija dėl Europos strategijos romų klausimu (2008), Equal Access to Quality Education for Roma (2007), Annual Activity Report 2007 (2008), Join Motion for a Resolution on the European Roma Strategy (2008) ir kt., galima teigti, jog romų integracijos į bendruomenę, jų švietimo klausimai yra aktualūs visai Europai, todėl natūralu, kad ES pradėdama plėtros procesus nori kuo skubiau šiuos klausimus išspręsti. Romų tautybės žmonės sudaro didžiausią Europos mažumą ir įsigaliojus laisvo darbo jėgos judėjimo taisyklėms romų migracija gali būti ne tik Vidurio Europos, bet ir visos ES problema, kitaip tariant, tai taptų kliūtimi tolesnei plėtrai.

Švietimas yra viena iš sričių, rodančių, kad ne visų tautybių žmonės šiandieninėje Lietuvoje lengvai integruojami į mūsų visuomenę. Kodėl net esant palankiam teisiniam pagrindui, jie (tarp jų ir romų kilmės žmonės, ypač vaikai), nesugeba pasinaudoti suteiktomis galimybėmis, nors tuo metu kitos tautinės mažumos visavertiškai dalyvauja visuomeniniame gyvenime? Gal romų bendruomenės in-

tegracijos į visuomenę ir požiūrio į švietimą šaknų reikėtų ieškoti jų kultūroje, šeimos gyvenimo būde, kuris perduodamas iš kartos į kartą ir lemia vaikų socializacijos sėkmę?

Pasaulio mastu žinomas romų istorijos tyrinėtojas Fraseris (2001) nuosekliai aprašė romų kilmę, jų plitimo Europoje istorinius etapus. Romų istoriją, jų gyvenimo būdą, papročius tyrinėjo ir kiti mokslininkai: Čvorović (2004, 2005), Gheorghe (2000), Cartner (1993), Crowe (1996). Sėkmingą romų gyvenimo formulę tyrinėjo Szekelyi, Csepeli, Orkeny (2003). Dabartinės romų šeimos struktūrą, paprotines normas aprašė Weyrauch (2001), o Hughes, Kroehler ir Vander Zanden (1999) aptarė socialinius romų grupės santykius.

Apie Lietuvos romų tradicijas, papročius, gyvenimo būdą, normas, istoriją rašė Zienkienė (1993), Bradaitytė (1998), Toleikis (2001), Veitiekienė, Vaitiekus (1998), Vijeikytė, (2002), o 2005 metais Lietuvoje buvo pristatyta žmogaus teisių stebėjimo instituto ataskaita „Romai: situacijos apžvalga“. Etninių mažumų (romų) skurdo problemas aptarė Štuopytė ir Dulevičiūtė (2003), o romų, kaip etninės grupės, integracijos ypatumus ir padėtį švietimo sistemoje analizavo Malinauskaitė (2007), tačiau išsamiau romų vaikų socializacijos problemos mažai tyrinėtos. Remiantis nuostata, kad romų švietimas – tai pagrindinė kovos su socialine atskirtimi, išnaudojimu ir nusikalstamumu priemonė, romų vaikų mokymasis tampa svarbiausiu uždaviniu, sprendžiant jų socializacijos problemas. Taigi tyrimo problemą galima perteikti klausimais: „Kokie yra vaikų, kilusių iš romų šeimų, socializacijos trukdžiai mokykloje? Kaip romų vaikų socializacija šeimose lemia tolesnę socializaciją mokykloje?“

Atlikto **tyrimo tikslas** – atskleisti vaikų, kilusių iš romų šeimų, socializacijos ypatumus.

Straipsnyje aptariama pirminė romų vaikų socializacijos institucija – etninė šeima, analizuojamos socialinės ir edukacinės romų problemos, kurios veikia romų vaikų socializacijos sėkmingumą, atskleidžiami romų vaikų socializacijos mokykloje ypatumai.

Tyrimo objektas – romų vaikų socializacija.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, apklausa raštu. Tyrimo metu atkleistas respondentų požiūris į romų vaikų socializacijos ypatumus mokykloje, išryškintas šeimos, kaip etninės grupės, vaidmuo romų vaikų socializacijos procese. Tyrimo rezultatų analizė leido išryškinti problemas, kurias reikia spręsti mokytojams ugdant romų vaikus.

1. Šeima kaip pirminė vaiko socializacijos institucija

Šeima yra vaiko socializacijos mikroaplinka. Pačią reikšmingiausią vaiko aplinkos dalį sudaro tėvai, kurie daro svarbiausią įtaką ankstyvajai socializacijai. Tėvų ir vaikų santykiai ypač reikšmingi vaiko emociniam vystymuisi, nes gebėjimas suprasti ir išreikšti emocijas užima išskirtinę vietą socializacijoje. Vaiko socializacijai turi reikšmės visuomenėje esanti *įvairialypė kultūra*, kuri turi įtakos šiam procesui, todėl, norint suprasti kai kuriuos socializacijos skirtumus, svarbu atskleisti kultūros sampratą ir bruožus.

Kultūra – pagrindinė žmogaus socializacijos sritis, apimanti žmonijos sukauptas žinias, vertybes, normas, veiklos produktus, išreiškiančius atskirų individų, socialinių grupių, bendrijų ir visuomenės dvasinį pasaulį. Asmenybės socializaciją lemia adaptavimasis prie tam tikrų socialinių sąlygų, kurias sudaro nuolat atsinaujinanti žmonių gyvenimo sritis – kultūra. Antra vertus, kultūra taip pat padeda realizuoti žmogaus socialines funkcijas.

Skirtingų vietovių ir skirtingų socialinių sluoksnių vaikų socializacijos sąlygos bus skirtingos, nes kultūra ir subkultūra yra vaikų socializacijos veiksnys. Šeima perteikia etninės kultūros ar subkultūros elementus. Juodaitytė (2002) nurodo tokią subkultūros įtaką vaiko socializacijai:

- vaiko, kaip asmens, statusas visuomenėje yra iš dalies nulemtas tos subkultūros (tradicinės, kaimo, skurdo ir kt.), kurioje jis gyvena;
- ankstyvieji vaiko vaidmenų modeliai susidaro taip pat tam tikros subkultūros sąlygomis. Šeimos skiriasi savo subkultūra, tėvo ir motinos vaidmenimis, kuriuos vaikai natūraliai perima, tačiau paaugę jie turi galimybių (pavyzdžiui, mokykloje) susipažinti ir su kitomis subkultūromis;
- perimant vaiko artimiausių žmonių (tėvų) vaidmenis, formuojasi vaiko vidinis „aš“.

Kvieskienė (2003) kaip svarbų visuomenės socialinį-kultūrinį darinį nurodo etninę grupę. Šios grupės nariai turi savo panašumą, kuris remiasi bendra kilmė ir kultūra. Romų šeima – tai etninė grupė visuomenėje. Grupės nariai suvokia savo kilmės prigimtinių bendrumą, kurį sieja su paveldėta geografinė teritorija, gyvenimo istorija, kalba, gyvenimo tvarka ir tradicijomis. Čepulkauskaitės teigimu (1999), bruožas, kuris padeda lengviausiai atskirti etnines grupes, yra psichinės sandaros bendrumas, pasireiškiantis bendra kultūra, ir dažnai vadinamas nacionaliniu charakteriu. Jo pastovumas, nepaisant socialinės aplinkos pasikeitimų, yra nulemtas inercijos, kuri atsiranda dėl iš kartos į kartą perduodamos patirties. Gilinantis į etninių grupių narių socializaciją išryškėja etninis socializacijos aspektas. *Etninė*

socializacija – vystymosi procesas, kuris formuoja savęs supratimą ir savigarbą, pažiūras, elgesį su savo ir kitomis grupėmis bei požiūrį į kitas grupes ir jų vertinimą (Ethnic identity, 2008).

Juodaitytė (2002) teigia, kad vaikų etninis identitetas gali būti funkcinis ir disfunkcinis. Funkcinis identitetas leidžia jiems patogiai ir saugiai jaustis visuomenėje. Vaikai taip pat geriau jaučiasi ir bendrauja su tai pačiai etninei grupei priklausančiais žmonėmis. Solidarumas su savo etnine bendruomene stiprina jų vertės pajautimą, pasitikėjimą savimi ir sumažina neigiamą kitų žmonių poveikį, nes vaikai savo bendruomenėje gauna pakankamai teigiamų ir jiems patrauklių gyvenimo bei elgesio pavyzdžių. Tačiau etninė priklausomybė gali ir trukdyti sėkmingai vaiko socializacijai. Taip gali atsitikti, kai ribojamos galimybės vystyti tautinį identitetą bendraujant su kitos etninės bendruomenės nariais.

Kaip vienas iš sėkmingą socializaciją garantuojančių veiksnių yra *žmogaus išsilavinimas, raštingumas*. Šeimos požiūris į vaikų išsilavinimą siejamas su šeimos vertybinėmis nuostatomis bei požiūriu į švietimą. Pasak Petkevičiūtės (2001), žmogaus socialinės raidos požiūriu raštingumas – asmeninių galimybių plėtra, galimybė įgyti kokybišką išsilavinimą, atitinkantį visuomenės socialinius poreikius. Šis veiksnys reikšmingas stiprėjant globalizacijai, plečiantis informacinių technologijų tinklui, nes padeda žmogui įžengti į naują socialinės raidos etapą, pagrįstą informacinių technologijų plėtojimu ir masiniu jų pritaikymu įvairiose ūkio šakose.

Kalbant apie raštingumą, sunku nepaminėti dar vieno reikšmingo socializacijos proceso veiksnio – *mokyklos*, kuri laikoma antrąja po šeimos svarbiausia socializacijos institucija. Kveskienė (2003) teigia, kad mokykloje vaikas gauna tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis įgūdžius. Romų šeima yra institucija, kurioje vyksta etninė socializacija ir kuri, atlikdama savo funkcijas, padeda vaikui tapti visaverčiu šios bendruomenės nariu. Šeimos požiūris į vaikų išsilavinimą lemia jų santykius su mokykla bei gali apsunkinti arba palengvinti socializacijos procesą. Mokyklos bendruomenė – dinamiška. Šios sistemos dinamiškumas yra veikiamas bendruomenės narių, jų tarpusavio santykių. Tai antroji artimiausia socialinė aplinka, kurioje pasireiškia mokinio gebėjimai, vyksta aktyvus socializacijos procesas, todėl svarbu, kad skirtingose mikrosistemose – šeimoje ir mokykloje – būtų diegiami vienodi reikalavimai, vertybės, elgesio normos.

Romų šeimoje, kaip pirminėje socializacijos institucijoje, susiformuoja ir etnis vaiko identitetas. Savitas šių šeimų gyvenimo būdas, skirtingi tėvų ir mokytojų vertybiniai požiūriai gali sukelti ir vaiko socializacijos konfliktus: nulemti neadekvatų savęs ir aplinkinių vertinimą, poreikių, lūkesčių ir realybės neatitikimą. Įvairios romų šeimų problemos veikia ne tik suaugusiuosius, bet ir vaikus, lemia jų socializacijos sėkmingumą, todėl tikslinga jas išsamiau pristatyti.

2. Socialinės edukacinės romų ir jų vaikų problemos

Romai yra bendruomenė, ypatinga savo specifiškumu, garsi savitais tautiniais papročiais, istorija, iš kartos į kartą perduodama nerašytine kalba ir normomis. Veikiamos išorinių veiksnių tradicijos kinta, jų ne visos grupės vienodai laikosi, nors paprotinės normos iki šiol yra žinomos ir gyvos.

Naujovės veikia romų mąstyseną, bet pagrindiniai šios etinės grupės gyvenimo principai išlieka. Principai, kurie kitų visuomenės narių (ne romų) laikomi nepriimtinais, kartu su šios bendruomenės uždaru išoriniams veiksniams, sukelia įvairias integracijos į visuomenę kliūtis. Viena iš jų – menkas išsilavinimas, nes prarandama galimybė įgyti specialybę ir gauti gerą darbą, o tai vėlgi didina šeimų skurdą. Romų tautybės žmonėms dėl neigiamo visuomenės požiūrio sunku konkuruoti darbo rinkoje ir užsitikrinti pragyvenimą. Šio klausimo sprendimas susijęs su romų integracijos problemos sprendimu. Vienas iš sprendimo būdų galėtų būti šios tautybės žmonių švietimas ir užimtumo didinimas, todėl išsamiau aptarsime socialines-edukacines problemas, su kuriomis susiduria romai ir jų vaikai.

Remiantis Kozma, Pusztai, Torkos, (2003), Baršauskiene, Leliūgiene, Pauliukoniu (2003), galima nurodyti šias socialines-edukacines romų šeimų ir jų vaikų socializacijos problemas: suaugusiųjų neraštingumas, nedarbas, skurdas, prastos gyvenamojo būsto sąlygos, menka sveikata, tarpkultūrinio vaikų ugdymo trūkumas.

1. **Suaugusiųjų neraštingumas.** Menkas romų išsilavinimas didina nedarbo tikimybę. Išsilavinimas, viena vertus, yra būtina sąlyga dalyvauti darbo rinkoje, kita vertus, geras išsilavinimas lemia sėkmę darbo pasaulyje, darbovietės prestižą, pajamas.
2. **Nedarbas.** Nors kai kurie romai turi profesiją, tačiau dėl darbo rinkoje vykstančios konkurencijos jie dažniausiai niekur nedirba. Dėl nedarbo kyla grėsmė įsitraukti į kriminalinę veiklą. Dažnai socialiai nepriimtina romų elgesį (vagystes, narkotikų platinimą) sukelia tai, kad romai kitais būdais nebegali patenkinti savo pagrindinių poreikių. Rinkos ekonomikos sąlygomis vis svarbesnė yra asmeninė iniciatyva, motyvacija ir nuostata siekti savo tikslų. Romai turi bruozų, kurie daro juos antrepreneriškus, tačiau šiems gebėjimams vystyti būtinas mokymasis, savęs motyvavimas veiklai.

3. **Skurdas.** Skurdą galima prognozuoti pagal kelis indikatorius, t. y. menkas išsilavinimas, gyvenimas kaime, nedarbas, gyvenimas iš pašalpų ar priklausymas etninei mažumai. Tyrimai (Kozma ir kt., 2003) parodė, kad Vengrijoje, kur romų tautybės gyventojų yra daug, 70 proc. romų gyvena skurde ir artimiausiu metu praktiškai nėra galimybės jiems išbristi iš skurdo, nes romų skurdo priežastis yra visi paminėti skurdo indikatoriai (gyvenimas kaime, nedarbas, menkas išsilavinimas).
4. **Gyvenamojo būsto problemos.** Dauguma romų neįstengia susimokėti nuomos mokesčių, gyvenamasis būstas dažnai yra per mažas didžiulei šeimynai, gyvenimo sąlygos yra nesaugios, nehygieniškos.
5. **Sveikatos problemų** kyla dėl netinkamų gyvenimo sąlygų, kuriose atsiduria skurdo paveiktos romų šeimos.
6. **Vaikų mokymasis.** Romų vaikai mokyklas pradeda lankyti vėliau nei kitų tautybių vaikai ir tai sukelia adaptacijos problemas mokykloje. Šeimoje vaikai yra auginami ir auklėjami kaip romai, o atėję į mokyklą jie susiduria su visai kitomis vertybėmis, o tos vertybės, kurias jie atsiėmė iš šeimos, laikomos netinkamomis. Baršauskienės ir kt. nuomone (2003), mokykla yra institucija, kurioje visi mokiniai ugdomi kartu, nepaisant skiriamųjų bruožų (religijos, etninio, kultūrinio pagrindo), todėl kyla vertybių konfliktas. Individai perima vertybes iš kultūros ar subkultūros, kuriai jie priklauso. Tradicijos yra besitęsianti per kartų kartas grandinė, todėl būtų naivu tikėtis, kad romų vaikas, lankantis lietuvišką mokyklą, lengvai perims lietuviškas vertybes ir mentalitetą.

McLaughlin (1997) teigia, kad mokyklų socialinis, politinis ir kultūrinis kontekstas yra sudėtingas, kintantis, priklauso nuo laiko, yra labai kontroversiškas ir visuomeniniu bei asmeniniu požiūriu skirtingas. Todėl susidūrus mokyklai, pirmajai institucijai, perduodančiai naujoves, ir romų bendruomenei, kuri dėl savo neišsimokslinimo negali tų naujovių perimti, kyla natūralus ir neišvengiamas vertybių konfliktas.

Remiantis Kozma ir kt. (2003) tyrimu, galima teigti, kad romų vaikų išsilavinimo problemų priežastys yra susijusios su palankių ugdymui(si) sąlygų nebuvimu bei romų šeimų tradiciškai netvirtais ryšiais su mokykla.

Apibendrinat galima teigti, kad nors romų vaikų socializacijos procesui įtakos turi visos paminėtos socialinės edukacinės romų problemos, tačiau vaikų mokymosi/išsilavinimo klausimas tampa bene svarbiausias, nes šios problemos išsprendimas galėtų palengvinti spręsti kitas problemas. Romų vaikų mokymosi problemos bei socializacijos mokykloje ypatumai išsamiau aptariami kitoje dalyje.

3. Romų vaikų socializacija mokykloje

Romų vaikų socializacijos mokykloje ypatumus atskleidė autorės vadovaujamas Jusevičiūtės (2005) tyrimas. Atliekant tyrimą taikytas apklausos raštu metodas. Tuo tikslu buvo parengtas klausimynas, kurį sudarė trys diagnostiniai blokai (išskirti 7 kriterijai ir 24 indikatoriai).

Romų tautybės respondentai buvo pasirinkti „sniego gniūžtės“ metodu. Šis metodas pasirinktas atsižvelgiant į tai, kad romų etninės grupės žmonės yra uždari svetimtaučiams ir neapdairūs „išiveržimas“ į jų bendruomenę gali sukelti neigiamų padarinių.

Buvo apklausti N miesto mokyklose besimokantys romų vaikai, šių vaikų tėvai ir giminės bei N miesto mokyklų, kuriose mokosi romų vaikai, mokytojai ir romų klasės draugai. Išdalyta 140 klausimynų. Iš viso buvo apklaustas 41 romas (31 suaugęs ir 10 vaikų), 30 mokytojų ir 30 romų vaikų bendraklasė. Iš viso tyrime dalyvavo 101 respondentas.

Duomenys apie respondentus. Tyrime dalyvavo 10 romų vaikų: aštuoni mokiniai 11–13 metų ir du 16–17 metų amžiaus. Septyni vaikai mokosi penktoje, du – septintoje ir vienas – aštuntoje klasėje. Vyresnėse (7 ir 8) klasėse besimokantys vaikai pagal savo amžių yra vyresni už savo klasės draugus, tikėtina, jog jie lankyti mokyklą pradėjo vėliau negu jų bendraamžiai ir tai galėjo sunkinti jų adaptaciją mokykloje. Žemesnėse klasėse (5 klasėje) besimokantys romų vaikai nesiskiria savo amžiumi nuo klasės draugų, tikėtina, jog romai vis rimčiau pradeda žiūrėti į išsilavinimą ir savo vaikus į mokyklą leidžia nuo mažens.

Iš viso buvo apklaustas 31 romas (mokinių tėvai, motinos, giminaičiai): iš jų 43 proc. vyrų ir 57 proc. moterų. Tarp jų 28 proc. – nuo 25 iki 30 metų, 43 proc. – 31–40 metų ir 29 proc. – 41 metų ir vyresni.

Tyrimo metu patvirtintas teiginys, kad suaugusiųjų romų išsilavinimas yra neaukštas:

- 29 proc. respondentų atsakė, jog yra baigę tik pradinę mokyklą,
- 67 proc. respondentų atsakė, jog jų išsilavinimas yra nebaigtas vidurinis,
- 5 proc. respondentų atsakė, jog jų išsilavinimas yra vidurinis.

Kaip jau buvo minėta, viena iš pagrindinių romų šeimų socialinių problemų yra skurdas. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad nuolatinio pragyvenimo šaltinio neturi net 76 proc. suaugusiųjų romų tautybės respondentų.

Tėvų požiūris į išsilavinimą. Gilinantis į romų vaikų socializacijos procesą mokykloje, vienas iš esminių klausimų – mokymosi motyvacija ir pasiekimai. Tam, kad geriau suprastume vaikų mokymosi motyvaciją, svarbu žinoti jų tėvų požiūrį į išsilavinimą. 57 proc. tyrime dalyvavusių respondentų (tėvų) mano, kad išsilavinimas šiandieniniame pasaulyje yra reikalingas. 10 proc. respondentų, kurie sakė, jog išsilavinimas nėra būtinas, savo nuomonę grindė tuo, kad „*ir išsilavinę žmonės neranda darbo*“. 33 proc. respondentų pritarė teiginiui, kad būti išsilavinusiam yra gerai, nes tai atveria didesnes galimybes. Galima daryti prielaidą, kad romų tėvų požiūris į išsilavinimą ir išreikštas noras, kad vaikai mokytųsi, nesudaro kliūčių vaikams siekti išsilavinimo.

Mokymosi motyvacija. Tyrimo rezultatų analizė išryškino, kad pusės tyrime dalyvavusių romų vaikų požiūris į mokymąsi yra pozityvus. Jie mokosi, nes tai jiems patinka arba mano, kad bus reikalinga ateityje. Pusė vaikų sutiko, kad mokosi ir dėl to, jog taip liepia tėvai. Tai rodo, kad tėvai iš tikrųjų jaučia poreikį, kad jų vaikai mokytųsi. Galbūt kai kuriems vaikams tai yra pagrindinė priežastis, kodėl jie mokosi, tačiau tikėtina, kad jei ateityje jiems pavyks patenkinti savo lūkesčius, siejamus su mokykla, jų motyvacija mokytis padidės. Tai gali priklausyti ir nuo to, kaip susiklostys romų vaikų ir tėvų santykiai su mokykla.

Respondentų atsakymų analizė leidžia teigti, kad romų tautybės tėvai domisi savo vaikų mokymusi, t. y. jie neatsiriboja nuo to, kaip vyksta jų vaikų socializacija mokykloje, ir nori vaikams suteikti reikalingą paramą, net jei dėl žemo savo išsilavinimo negali padėti vaikui mokytis.

Romų vaikų savijauta mokykloje. Gautų duomenų analizė rodo, kad mokytojai, vaikų manymu, yra tolerantiški, tačiau bendraklasiai ne tokie tolerantiški, jie „šaiposi iš „tamsiaodžių“, todėl natūralu, jog romų vaikai mokykloje gali jausti emocinį diskomfortą. Romų vaikų nuomone, mokytojai nesielgia su jais kitaip, t. y. romų vaikai mokykloje nejaučia diskriminacijos iš valstybinės institucijos tarnautojų, o tai sudaro galimybes romų vaikams jaustis visaverčiais mokiniais. Neformalus bendravimas su klasės draugais gali turėti reikšmės vaiko savijautai, o patiriami įžeidinėjimai, ignoravimas gali paveikti vaiko mąstymą, požiūrą ir daryti įtaką mokymosi rezultatams, motyvacijai.

Siekiant iširti, ar romų vaikai mokykloje patiria diskriminacinio elgesio protrūkių, romų vaikų bendraklasiai buvo klausti, *ar teko matyti skriaudžiamą romą?* Kad teko matyti skriaudžiamą romą kelis kartus, atsakė 57 proc. respondentų (klasės draugų), 43 proc. atsakė niekada nematę skriaudžiamo romo.

Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad romų vaikai mokykloje patiria fizinio ar emocinio smurto apraiškų, tačiau tokio elgesio priežastys turi būti tiriamos nuodugniau, nes smurto paplitimas Lietuvos mokykloje yra gana dažnas reiškinys ir tose mokyklose, kur romai nesimoko, todėl šių rezultatų priežastys gali būti įvairios, ne tik diskriminacinio požiūrio pasekmė.

Kad socializacija vyktų sėkmingai, svarbi emocinė aplinka, kurioje vyksta šis procesas. Romų vaikų buvo paprašyta *įvertinti savijautą mokykloje*. Respondentų teigimu (60 proc.), jiems patinka mokytis ir leisti laiką mokykloje su draugais. Tai rodo, kad nežiūrint tam tikrų patiriamų neigiamų išgyvenimų, vaikai nesijaučia mokykloje atskirti, jie bendrauja, turi draugų, su kuriais ne tik mokosi, bet ir linksmi leidžia laiką.

Romų vaikų elgesys mokykloje. Sėkminga socializacija mokykloje siejasi su mokymosi pažangumu ir pamokų lankomumu. Kad romų vaikai mokyklą lanko stropiai, atsakė 60 proc. tyrimo dalyvių – pedagogų. Patys vaikai patvirtino šį faktą, atsakydami, jog pamokas praleidžia retai (30 proc.), labai retai (60 proc.) ir niekada (10 proc.).

Analizuojant tyrimo duomenis išryškėjo, kad romų vaikai mėgsta išsiskirti iš kitų vaikų, reikalauja aplinkinių dėmesio, prieš kitus nesistengia didžiutis, tačiau mėgsta laisvai reikšti savo nuomonę, prieštarauti ir vadovauti. Šie vaikų bruožai, kaip teigia respondentai mokytojai, kartais sukelia bendravimo sunkumų, tačiau turintys savo nuomonę, aktyviai besireiškiantys romų vaikai yra bendraamžiai mėgstami.

Veikla mokykloje. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar romų vaikai linkę dalyvauti įvairiuose renginiuose, t. y. plėsti savo socializacijos veiksmų sąrašą. Remiantis gautais rezultatais galima teigti, kad romų vaikai aktyviai dalyvauja tuose mokyklos renginiuose ir veiklose, kur reikia fizinio aktyvumo, kūrybinių gebėjimų, tačiau tose veiklose, kur reikalingos akademinės žinios, romų vaikai dalyvauja nelabai aktyviai. Galima daryti prielaidą, kad romų vaikai linkę aktyviai reikštis sportinėje veikloje, o ne akademinuose renginiuose (olimpiadose, konkursuose), kur reikia pritaikyti įgytas žinias. Tai, kad romų vaikai stengiasi išreikšti save ne tik mokykloje, bet ir popamokinėje veikloje, rodo, kad jie turi galimybių socializuotis ne tik formalių užsiėmimų metu, bet ir popamokinėje veikloje, bandydami išreikšti save menu, sportu.

Problemos, kylančios mokykloje. Tyrimo dalyvių (tėvų, romų vaikų, mokytojų, klasės draugų) nuomone, pagrindinė problema romų vaikams – mokymosi sunkumai. Kad patiria mokymosi sunkumų, teigia ir visi tyrime dalyvavę romų tautybės mokiniai. Galima prielaida, kad tėvai, kurių išsilavinimas nėra pakankamas, nesugeba padėti vaikams, kai jiems reikalinga pagalba (pavyzdžiui, ruošiant namų darbus). V. Mudriko teigimu (2002), žemas tėvų išsilavinimas turi reikšmės vaikų intelektualiniam vystymuisi, tai patvirtina gauti rezultatai, kad romų vaikams kyla sunkumų mokantis.

Atlikus mokslinės literatūros analizę galima teigti, kad dėl menko išsilavinimo romai negali susirasti nuolatinio darbo. Tyrimo rezultatai išryškino tendenciją, kad romai respondentai priklauso tam tikrai subkultūrai, kuriai būdingas žemas išsilavinimas ir didelis skurdas dėl nuolatinio pragyvenimo šaltinio trūkumo. Šie subkultūros požymiai jau sudaro prielaidas atsirasti tam tikrai ir suaugusių romų, ir jų vaikų izoliacijai visuomenėje; o suaugusiųjų socialinė atskirtis yra kliūtis ir romų vaikų socializacijai.

Romų šeimos narius sieja artimi ryšiai, kuriais pasinaudojama sprendžiant įvairias iškilusias problemas. Šeimos atviros pagalbai iš išorės tik tuomet, kai pagalbą teikia jų bendruomenės nariai, artimi giminaičiai, o ne, tarkime, kaimynai. Galima tikėtis, kad:

- romų vaikai, iškilus tam tikroms problemoms, priims pagalbą tik iš savo etninės grupės narių;
- suaugusieji romai ima teigiamai žiūrėti į savo vaikų išsilavinimą, nes romai išgyvena pokyčių laikotarpį, kai kinta ir tampa modernesnės paprotinės normos; tai sudaro sėkmingesnės romų vaikų socializacijos mokykloje prielaidas;
- romų vaikų emocinius poreikius patenkina svarbus romų bendruomenėje (romų šeimose ir bendruomenėse) bendravimas su savo tautos atstovais, tačiau šis bendravimas kartu riboja ir romų socialinių ryšių tinklą;
- romų socialinių-educacinių problemų riziką didina tai, kad dėl uždarmo, gyvenimo būdo, žemo statuso ši bendruomenė negali įgyti reikiamo išsilavinimo ir darbo;
- vaikams geriau pažinti aplinką, o vėliau joje integruotis ir sėkmingai socializuotis trukdo romų šeimoms būdingas uždarmas, nedidelis socialinių ryšių tinklas.

Išvados

1. Vaiko socializacijos procesą lemia daugybė veiksnių, iš kurių vienas pirmųjų ir svarbiausių yra šeima, vėliau mokykla, bendraamžiai. Etninė grupė, kurioje vaikas auga, taip pat yra svarbus socializacijos komponentas. Romų šeima yra institucija, kurioje vyksta etninė socializacija ir kuri, atlikdama savo funkcijas, padeda vaikui tapti visaverčiu šios bendruomenės nariu. Tačiau romų vaikai, bendraudami šeimoje tik su savo etninės grupės nariais, neturi galimybės sužinoti, kaip vienoje ar kitoje situacijoje pasielgtų kitų tautybių žmonės, todėl vaikai socializacijos procese gali perimti tik tam tikrus romų bendruomenėje egzistuojančius elgesio modelius.

2. Romai yra bendruomenė, ypatinga savo specifiškumu. Tai etninė grupė, pasaulyje garsi savitais tautiniais papročiais, istorija, iš kartos į kartą perduodama nerašytine kalba ir normomis. Siekdama išlaikyti stipriai išreikštą tautinį identitetą, ši etninė grupė yra uždara išorinėms sistemoms, tai lemia jos izoliaciją. Romų socialinė atskirtis, kurią aštrina socialinės (nedarbas, gyvenamojo būsto, skurdo, sveikatos) ir edukacinės (suaugusiųjų neraštingumas, žemas romų išsilavinimas, vaikų mokymosi ir išsilavinimo) problemos, yra kliūtis romų vaikų sėkmingai socializacijai.

3. Romų šeimose skiriamas didelis dėmesys etinei socializacijai, todėl romų vaikai jaučia stiprų tautinį identitetą ir dėl jo gali susilaukti diskriminacinio požiūrio mokykloje. Galima prielaida, kad besikeičiantis romų tėvų požiūris į išsilavinimą ir išreikštas noras, kad vaikai mokytųsi, bus paskata vaikams siekti išsilavinimo, vaikų mokymasis mokykloje priklausys ir nuo to, kaip susiklostys romų vaikų ir tėvų santykiai su mokykla. Nepaisant tam tikrų patiriamų neigiamų išgyvenimų, romų vaikai nesijaučia mokykloje atskirti, jie bendrauja, turi draugų, su kuriais ne tik mokosi, bet ir linksmai leidžia laiką, stengiasi išreikšti save ir popamokinėje veikloje. Romų vaikai turi galimybių socializuotis ne tik formalių užsiėmimų metu, bet ir popamokinėje veikloje, bandydami išreikšti save menu, sportu.

Mokykla romų vaikams dažnai yra pirmoji formalioji institucija, kur jie gali susipažinti su kitomis kultūromis, tačiau mokytojų, klasės draugų požiūris į jų etnines vertybes, gyvenimo būdą ir kitus kultūrinius skirtumus gali trukdyti romų vaikų socializaciją mokykloje.

Literatūra

1. Annual Activity Report 2007. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) 2008. <http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/standarts/standarts_add> [žiūrėta 2008 06 10].
2. Baršauskienė, V.; Leliūgienė, I.; Pauliukonis, R. *Social-educational problems of Lithuanian Gypsies as a Marginal Community*. Kaunas University of Technology, 2003.
3. Bradaitytė, K. Čigonai apie save ir gyvenimą. *Čigonai Lietuvoje ir Europoje*. Vilnius. 1998, p. 69–86.
4. Cartner, H. *Struggling for Ethnic Identity. "The Gypsies of Hungary"*. Human Rights Watch, 1993.
5. Crowe, D. *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. St. Martin's Press, 1996.
6. Čepulkauskaitė, I. *Dauguma-mažuma: etniniai santykiai šiuolaikinėje valstybėje*. 1999. <<http://www.sociumas.lt/Lit/Nr3/mazumos.asp>> [žiūrėta 2008 04 05].
7. Čvorović, J. *Gypsy Narratives: From Poverty To Culture*. Belgrade: The Institute of Ethnography SASA. 2004.
8. Čvorović, J. *Gypsy Ethnic Socialization in Serbia*. Београд: Гласник Етнографског института САНУ LIII, 2005.
9. Equal Access to Quality Education for Roma. Monitoring Reports Budapest: Design & Layout by Q.E.D. Publishing, 2007. <http://www.eumap.org/topics/minority/reports/roma_education/standarts/standarts_add> [žiūrėta 2008 06 10].
10. *Ethnic identity*: types of ethnic groups. cultural ethnic group – an ethnic group that shares a common set of values, experiences, behavioral characteristics, and linguistic. 2008. <http://www.uky.edu/classes/fam/357/fam544/types_of_ethnic_groups.htm> [žiūrėta 2008 05 01].
11. *Europos Parlamento rezoliucija dėl Europos strategijos romų klausimu* B6-0056/2008. <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do>> [žiūrėta 2008 05 04].
12. Fraser, A. *Čigonai*. Vilnius, 2001.
13. Gheorghe, N. *Roma-Gypsy ethnicity in Eastern Europe*. 2000. <<http://www.sociumas.lt/Lit/Nr3/mazumos.asp>> [žiūrėta 2007 03 04].
14. Hughes, M.; Kroehler, C. J.; Vander Zanden J. W. *Sociology: The Core*. Boston: McGraw-Hill, 1999.
15. *Joint Motion for a Resoluition on the European Roma Strategy* [2008 01 23]. European Parliament. <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do>> [žiūrėta 2008 05 04].
16. Juodaitytė, A. *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas, 2002.
17. Jusevičiūtė, R. *Vaikų, kilusių iš romų šeimų, socializacijos mokykloje ypatumai*. Magistro darbas. Kauno technologijos universitetas, 2005.
18. Kozma, T.; Pusztai, G.; Torkos, K. *Roma Childhood in Eastern Europe*. *Acta Paedagogica Vilnensia*. 2003. Nr. 11.
19. Kviessienė, G. *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: UAB Baltijos kopija, 2003.
20. Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1989. Nr. 34-485.
21. Malinauskaitė, A. *Etninių grupių socialinė integracija: romų integracijos ypatumai ir padėtis švietimo sistemoje*. Magistro darbas. Vilniaus pedagoginis universitetas, 2007.
22. McLaughlin, T. *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė*. Kaunas: Technologija, 1997.
23. Petkevičiūtė, N. Raštingumas ir žmogaus socialinė raida. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius. Homo Liber, 2001.
24. *Romai: situacijos apžvalga*. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2005.
25. *Romų integracijos į Lietuvos visuomenę programa 2000–2004 m.* Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas. <<http://www.is.lt/tmid/n0759.htm>> [žiūrėta 2008 05 20].
26. Szekelyi, M.; Csepeli, G.; Orkeny A. *Ambitious education: the role of family, school and friends in the development of successful Romany life courses*. 2003. <<http://search.epnet.com/direct.asp?an=10015374&db=aph>> [žiūrėta 2007 01 20].
27. Štuopytė, E.; Dulevičiūtė, V. Poverty among ethnic minorities in Lithuania. *Social Work Strategies Against Poverty among Ethnic Minorities*: Erasmus-Socrates-Intensive Programme 2003 in Budapest. Vienna, 2003.
28. Toleikis, V. (Sud.). *Lietuvos čigonai. Tarp praeities ir ateities*. Vilnius: Garnelis, 2001.
29. Veitiekienė, E.; Vaitiekus, S. Čigonai Europoje: nuo visiško neigimo iki mėginimo spręsti jų problemas. *Čigonai Lietuvoje ir Europoje*. Vilnius, 1998.
30. Vijeikytė, A. Sociologinis romų portretas. *Dialogas*. 2002. Nr. 2, 13.
31. Weyrauch, W. *Gypsy Law: Romani Legal Traditions and Culture*. University of California Press, 2001.
32. Zienkienė, N. Čigonai. *Liaudies kultūra*. 1993. Nr.2-3.
33. Мудрик, А. В. *Социальная педагогика: учебник для студентов педагогических вузов*. Москва: Академия, 2002.

SOCIALISATION FEATURES OF ROMA CHILDREN

Dr. Edita Štuopytė

Kaunas University of Technology

Summary

Socialisation of Roma children which is related to education is one of the most important problems of Roma community. In the recent years an increasing number of Roma children have attended school but only a few Roma have completed the programme of secondary education. The literacy of others is poor, so it is important for their teachers to be aware of their needs and understand the difficulties of their socialisation.

The aim of the article is to reveal the socialisation features of Roma children. The article discusses the primary institution of socialisation for Roma children – the ethnic family; it analyses social and educational problems of Roma children which affect the success of socialisation and reveals the features of socialisation of Roma children at school.

The results of research literature analysis and empirical results have shown that a Roma family is an institution where ethnical socialisation takes place and which functions to help a child to become a community member. The social exclusion of the Roma, which is increased by social (unemployment, accommodation problems, poverty, health) and educational (adult illiteracy, low level of education, teaching children) problems, is an obstacle to the success of children's socialisation.

Considerable attention in Roma families is paid to ethnic socialisation; therefore, Roma children feel they have a strong national identity and may attract discrimination at school. One may assume that a changing attitude of Roma parents and their wish for their children's education will be an incentive for children to seek education; children's learning may also depend on relationship between Roma children and parents with school. Despite some negative experiences, Roma children do not feel excluded at school; they communicate and have friends with whom they not only learn together but also have a good time in extracurricular activities. Roma children have opportunities for socialisation not only during formal classes but also during extracurricular activities.

School for Roma children often is the first formal institution where they may get acquainted with other cultures. However, the attitude of teachers and classmates to their ethnic values, way of life and other cultural differences may be an obstacle for the socialisation of Roma children at school.

Keywords: Roma family, ethnic group, Roma education, socialisation of Roma children.